
Information och exempel om hatbrott och hatretorik

– handbok för rättsväsendet

Utgivare

Justitieministeriet
www.oikeusministerio.fi/sv

Publikationens namn

Information och exempel om hatbrott och
hatretorik – handbok för rättsväsendet

ISBN 978-952-259-789-2

Nyckelord

hatbrott, hatretorik, trakasseri

Skribenter

Milla Aaltonen, Mika Illman,
Anu Mantila

Mika Illman har skrivit följande avsnitt i kapitel 1:
”Straffbar hatretorik”, ”Straffskärpning på grund
av hatmotiv” och ”Internationella fördrag och
centrala avgöranden av Europeiska domstolen för
de mänskliga rättigheterna”.

Anu Mantila har skrivit avsnittet ”Förhållandet
mellan straffbar hatretorik och yttrandefrihet” i
kapitel 1 samt avsnitten ”Riksåklagarens åtals-
monopol i hatretorikbrott” och ”Åtalseftergift och
förundersökningsbegränsning i hatretorikbrott”,
som finns i kapitel 3.

De andra avsnitten är skrivna av Milla Aaltonen.

Innehåll

Denna guide har sammanställts inom ramen för projektet Against Hate, som samordnas av justitieministeriet och som strävar efter att effektivisera arbetet mot hatbrott och hatretorik. Projektverksamheten fokuserar på att utveckla rapporteringen av hatbrott och stärka myndigheternas, i synnerhet polisens, åklagarens och domarnas, beredskap att bekämpa hatbrott samt på att utveckla stödet för hatbrottsoffer. Projektet har fått finansiering från Europeiska unionens program för rättigheter, jämlikhet och medborgarskap (2014–2020). Projektet genomförs under perioden 1.12.2017–30.11.2019.

I maj 2019 ordnades gemensamma kurser om hatbrott för poliser, åklagare och domare i Uleåborg, Joensuu, S:t Michel, Helsingfors och Tammerfors. Materialet i denna guide bygger på dessa kurser, och materialet har utvecklats på basis av respons från kursdeltagarna.

Allt material som producerats inom ramen för projektet finns på följande adress:

<https://yhdenvertaisuus.fi/sv/against-hate-projektet>

1. Vad är ett hatbrott?	4
• Förhållandet mellan hatretorik och yttrandefrihet	5
• Straffbar hatretorik	7
• Skärpning av straff på grund av hatmotiv	8
• Trakasseri enligt diskrimineringslagen och jämställdhetslagen	12
• Internationella fördrag och centrala avgöranden av europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna	13
2. Utbredningen av hatbrott	16
• Hatbrott som kommit till polisens kännedom	16
• Åklagarnas och domstolarnas statistik över hatbrott	19
• Hatretorik och trakasserier förblir ofta oanmälda	19
• Kvinnor drabbas oftare av sexuella trakasserier jämfört med män	20
3. Identifiering och undersökning av hatbrott samt åtal	21
• Det kan vara svårt för offret att diskutera om hatmotiv	21
• Indikatorer som hjälper att identifiera hatbrott	21
• Riksåklagarens åtalsmonopol i hatretorikbrott	23
• Åtalseftergift och förundersökningsbegränsning i hatretorikbrott	25
• Hörande av diskrimineringsombudsmannen	26
4. Nyttigt material	28

1. Vad är ett hatbrott?

Många brott begås på grund av hat mot någon eller något. Till exempel vid brott mot liv kan förövaren begå brottet i fråga på grund av att han eller hon hatar offret. Alla brott som begås på grund av hatkänslor betraktas dock inte som hatbrott. Det centrala i ett hatbrott är att förövaren är fientligt inställd till en viss människogrupp, och den fientliga inställningen grundar sig på intolerans.

Begreppen hatbrott och hatretorik definieras inte i Finlands strafflag, trots att de ofta används i den allmänna debatten. Också i den internationella rätten och i andra länders rättsystem används termerna hate crime eller bias crime. Med hatbrott avses inom finsk straffrätt en gärning som uppfyller ett visst brottsrekvisit och som riktar sig mot en person, en grupp, någons egendom, en institution eller en representant för dessa och vars motiv utgörs av fördomar eller fientlighet mot exempelvis offrets härstamning, nationella eller etniska ursprung, religion eller övertygelse, sexuella läggning eller funktionsnedsättning. Helt konkret kan det, beroende på vilka bestämmelser som ska tillämpas, också handla om sådana gärningar där motivet är fördomar eller hat mot offrets livsåskådning, könsidentitet eller könsuttryck.

Det anses vara fråga om ett hatbrott också när förövaren antar att offret hör till någon av de ovan nämnda referensgrupperna. Det saknar betydelse vilken referensgrupp offret i verkligheten hör till.

Förhållandet mellan hatretorik och yttrandefrihet

Strafflagen, 11 kap. 10 § Hets mot folkgrupp

Den som för allmänheten tillgängliggör eller annars bland allmänheten sprider eller för allmänheten tillhandahåller information, åsikter eller andra meddelanden där en grupp hotas, förtalas eller smädas på grund av ras, hudfärg, härstamning, nationellt eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, sexuell läggning eller funktionsnedsättning eller på grunder som är jämförbara med de nämnda grunderna, ska för hets mot folkgrupp dömas till böter eller fängelse i högst två år.

Yttrandefriheten är en grundläggande och mänsklig rättighet som tryggas i 12 § i Finlands grundlag, i artikel 10.1 i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen), i artikel

19 i konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (MP-konventionen) och i artikel 11 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna. Yttrandefriheten kan emellertid begränsas under vissa förutsättningar, som räknas upp i de ovan nämnda konventionerna. Eftersom paragrafen om hets mot folkgrupp innebär en begränsning av utövandet av yttrandefriheten innefattar straffbestämmelsen en konflikt mellan å ena sidan yttrandefriheten och å andra sidan de skyddsintressen och grundläggande rättigheter som tryggas genom straffbestämmelsen. Därtill föreskrivs i artikel 17 i Europakonventionen om förbud mot missbruk av rättigheter.

Europakonventionen, artikel 17, Förbud mot missbruk av rättigheter

Ingenting i denna konvention får tolkas så att det medför en rätt för någon stat, grupp eller person att bedriva verksamhet eller utföra handling som syftar till att utplåna någon av de fri- och rättigheter som angetts i konventionen eller till att

inskränka dem i större utsträckning än vad som medgetts där.

Förbudet mot diskriminering (6 § i GL, artikel 14 i Europakonventionen) och rätten till personlig integritet (7 § i GL, artikel 5 i Europakonventionen) är exempel på sådana grundläggande och mänskliga rättigheter som när bestämmelserna om hetsbrott och grov gärningsform i fråga om hetsbrott tillämpas hamnar i konflikt med yttrandefriheten och religions- och samvetsfriheten (11 § i GL), vilken ibland stärker yttrandefriheten. Förbudet mot diskriminering och principen om människovärdets okränkbarhet förbjuder diskriminerande gärningar, handlingar och tal, som riktar sig till en folkgrupp som är skyddad mot diskriminering.¹ Alla grundläggande rättigheter bygger på samma värdegrund, nämligen varje individs medfödda och jämlika värde, vars okränkbarhet tryggas i 1 § i grundlagen.

¹ För närmare information om hatretorikens diskriminerande natur, se Nuotio: Vihapuheen rikosoikeudellinen sääntely i verket Riku Neuvonen (red.): Vihapuhe Suomessa. Borgå 2015 s. 150–151.

När straffbestämmelser som gäller yttrandefriheten tillämpas ska konflikter mellan olika grundläggande rättigheter lösas genom en grundrättspositiv tolkning och avvägning så att olikriktade grundläggande rättigheter sammanjämkas. Genom denna avvägning avgörs också huruvida ett uttryck kan betraktas som hotfullt, förtalande eller smädande på det sätt som avses i fråga om hetsbrott. I avvägningen tillämpas proportionalitetsprincipen, enligt vilken yttrandefriheten inte får begränsas mer än vad som i det demokratiska samhället är nödvändigt för att skydda i bestämmelsen avsedda folkgrupper från diskriminering. De rättsprinciper eller värderingar som de grundläggande rättigheterna representerar har i rättslitteraturen enligt vedertagen praxis tolkats som optimeringspåbud, som i ovan nämnda avvägning ska realiseras så långt som möjligt så att en godtagbar balans uppnås.

Proportionalitetskravet framgår också av förarbetena till bestämmelsen om hets mot folkgrupp.

Enligt dessa är det viktigt att vid tillämpning av en straffbestämmelse och vid begränsning av straffbarheten beakta hur bestämmelsen förhåller sig till yttrandefriheten, som åtnjuter skydd enligt grundlagen och Europakonventionen. I enlighet med 1 § 2 mom. i yttrandefrihetslagen får inga större intrång i kommunikationen göras än vad som är nödvändigt med hänsyn till yttrandefrihetens betydelse i en demokratisk rättsstat. Därmed uppfylls inte brottsrekvisitet direkt ens när någon framför rentav skarp kritik mot t.ex. migrations- och utlänningspolitiken. Det är dock straffbart att hota, smäda eller förtala folkgrupper. Som ett typiskt straffbart förfarande kan nämnas spridning av sådan information, sådana åsikter eller sådana andra meddelanden

- där våld mot eller diskriminering av en viss grupp betraktas som acceptabelt eller önskvärt
- där människor jämförs med djur eller parasiter

- där människor generellt påstås vara kriminella eller
- där människor påstås ha mindre värde.

Därtill ska det noteras att all typ av kommunikation inte åtnjuter ett lika starkt skydd. Yttrandefriheten är en politisk grundläggande rättighet. Den politiska yttrandefriheten hör till yttrandefrihetens kärnområde och åtnjuter det starkaste skyddet oberoende av om den utövas av politiker, privata medborgare eller pressen. Det svagaste skyddet när det gäller yttrandefrihet åtnjuter sådan kommunikation som hör till ett perifert område av yttrandefriheten, såsom reklam eller pornografiska yttranden (se t.ex. HD 2017:151). Även om man ska förhålla sig reserverad till begränsningar av den politiska yttrandefriheten måste man samtidigt beakta att politikerna bär ett större ansvar. Det som politiker säger har i regel större effekt jämfört med yttranden av vanliga medborgare. Politikernas yttranden sprids också effektivare bland den breda allmänheten i och med att de blir uppmärksammade i medierna. I detta sammanhang

kan nämnas avgörandet HD 2013:50, som gällde olaga hot, om än olaga hot sällan är förknippat med vägande yttrandefrihetsaspekter. Där slås det klart och tydligt fast att exempelvis dödshot inte hör till sådan politisk debatt som åtnjuter skydd.

När man bedömer yttrandens lagstridighet är det av stor betydelse i vilket sammanhang de har framförts. Hänför sig yttrandena till ett större sak- eller diskussions-sammanhang? Vilken implicit innebörd har yttrandena? Skyddet för yttrandefrihet är mer omfattande när yttrandena hänför sig till viktiga samhällsliga teman jämfört med teman som saknar samhällsrelevans och som eventuellt berör endast en snäv grupp. Det är inte heller straffbart att rikta rentav skarp kritik mot olika kulturella och religiösa seder som är skadliga och som kränker människovärdet, då syftet med kritiken inte är att påstå att en viss grupp av människor har mindre värde.

Frågan huruvida det handlar om åsikter eller fakta är också relevant. Ett påstående kan vara kränkande på grund av att det är grundlöst. Åsikter och värdepåståenden har däremot inget san-

ningsvärde. De kan inte påvisas vara sanna eller falska. Värdepåståenden och åsikter som kränker en skyddad grupps människovärde är förtalande eller smädande på det sätt som avses i bestämmelserna om hetsbrott. Europadomstolen har betonat åsiktsfrihetens betydelse vid bedömning av ärekränkningar. Straff ska inte utdömas för framförande av åsikter, om åsikterna bygger på tillräckliga fakta och de inte har framförts i kränkande syfte. Den finska straffbestämmelsen om ärekränkning bygger på denna princip.

När man överväger huruvida yttranden ska betraktas som straffbara gäller det att bedöma i vilken mån det är fråga om skarp kritik mot makthavarna i samhället, såsom regeringen, politiker eller tjänstemän, och i vilken mån yttrandena kan anses vara smädande mot en folkgrupp. Frågan är relevant vid bedömningen av dels huruvida tröskeln till straffbarhet överskrids, dels huruvida gärningen ska betraktas som ringa. I sådana fall där det inte är fråga om ett hetsbrott kan gärningen ändå betraktas som straffbar ärekränkning.

Straffbar hatretorik

Med hets mot folkgrupp avses exempelvis s.k. hatretorik, som kan betraktas som en särskild form av hatbrott. Hatretorik som begrepp nämns i Högsta domstolens avgörande HD 2012:58 (punkt 39), som gäller hets mot folkgrupp. Som andra exempel kan nämnas ärekränkning och olaga hot, när motivet är ras, hudfärg, härstamning, nationellt eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, sexuell läggning eller funktionsnedsättning eller en grund som är jämförbar med de nämnda grunderna.

Hatretorik handlar ofta om uppviglande till eller rättfärdigande av våld mot individer eller folkgrupper men kan också ta sig uttryck som en annan typ av yttrande, t.ex. kränkande och fientligt, utan att man i yttrandet direkt uppmuntrar till våldsdåd mot objektet i fråga (jfr HD 2012:58).

Också administratörer av webbplatser som medvetet tillåter hatretorik på sin webbplats kan ställas till svars för att ha spridit hatretorik. Som administratör kan betraktas en aktör som inte har producerat ett material men som tekniskt sett bidrar till att materialet sprids på sin webbplats. Om en administratör medvetet tillåter att innehåll som måste betraktas som hatretorik finns på webbplatsen kan hen själv bli skyldig till tillgängliggörande av straffbart material. I 184 § i lagen om tjänster inom elektronisk kommunikation (917/2014) föreskrivs om ansvarsfrihet i fråga om vissa tjänsteleverantörer. Ett villkor för ansvarsfrihet är att tjänsteleverantören utan dröjsmål vidtar åtgärder för att förhindra att materialet sprids efter att hen har blivit informerad om att ett material i tjänsten är lagstridigt på det sätt som avses i bestämmelsen.

Det bör noteras att man i fråga om vissa hatretorikbrott ska tillämpa bestämmelserna om straffansvar för juridiska personer. Detta gäller t.ex. vid hets mot folkgrupp och grovt hets mot folkgrupp

samt även vid grov ärekränkning, när motivet är ras, hudfärg, härstamning, nationellt eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, sexuell läggning eller funktionsnedsättning eller en grund som är jämförbar med de nämnda grunderna (se Rovaniemi hovrätt 17.10.2014, dom 14/144327).

Skärpning av straff på grund av hatmotiv

Ett hatbrott kan riktas antingen mot en individ, varvid hatet kanaliseras till en individ som representerar en viss grupp (eller t.ex. individens egendom), eller mot en grupp människor som kollektiv, vilket är typiskt i fråga om sådan hatretorik som behandlas nedan.

Ett exempel på hatbrott som riktas mot en individ kan vara att en mörkhyad person blir offer för misshandel av den anledning att gärningsmannen hatar människor som har denna egenskap. Den som begår ett sådant misshandelsbrott kan få ett

skärpt straff eftersom en grund för skärpning av straff enligt 6 kap. 5 § 1 mom. 4 punkten i strafflagen är att brottet begås utifrån ett motiv som baseras på ras, hudfärg, härstamning, nationellt eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, sexuell läggning eller funktionsnedsättning eller utifrån ett annat motiv som är jämförbart med dessa. Även misshandel som riktas mot en person som hör till majoritetsbefolkningen kan betraktas som hatbrott, förutsatt att gärningen har begåtts på grund av ett motiv som avses i den nämnda skärpningsgrunden. Enligt förarbetena till lagen ska skärpningsgrunden dock kunna tillämpas också t.ex. när brottet riktas mot en sådan anställd vid en förläggning som utför sina uppgifter eller en person som har börjat försvara en person som utsatts för ett våldsbetonat rasistiskt angrepp. Under samma förutsättningar kan t.ex. skadegörelse på egendom eller sabotage betraktas som hatbrott.

Det är överlag motiverat att karaktärisera sådana brott i fråga om vilka den nämnda straffskärp-

ningsgrunden ska tillämpas som hatbrott. Det samma gäller sådana brott i fråga om vilka det ovan beskrivna hatmotivet till brott annars inom ramen för s.k. normalstrafftänkande beaktas som en försvårande omständighet som påverkar straffet. Då handlar det om att ett brott som begås utifrån ett ovan angivet särskilt motiv anses vara mer klandervärt än en likadan gärning som begås utan ett ovan angivet motiv. En orsak till att ett brott som begås utifrån ett hatmotiv betraktas som mer klandervärt än genomsnittet är att offret i ett hatbrott inte har blivit utsatt för brottet av en slump, utan han eller hon har valts till offer på grund av en personlig egenskap. En annan orsak är att hatbrott ofta - om än inte alltid - riktar sig till minoritetsgrupper som behöver skydd, varvid de äventyrar ställningen, rättigheterna och säkerheten för dem som hör till dessa grupper på ett sätt som ofta överskrider den skada som ett genomsnittsbrott av motsvarande typ medför.

Som exempel på ett hatbrott som riktar sig mot en grupp som kollektivt kan nämnas hets mot en folkgrupp, eftersom gärningsmannen i ett sådant brott för allmänheten tillgängliggör eller annars bland allmänheten sprider eller för allmänheten tillhandahåller information, åsikter eller andra meddelanden där en grupp hotas, förtalas eller smädas på grund av ras, hudfärg, härstamning, nationellt eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, sexuell läggning eller funktionsnedsättning eller på grunder som är jämförbara med de nämnda grunderna.

Hatbrott kan också delas in i två grupper utifrån följande frågeställningar: 1) Bygger brottsrekvisitet uttryckligen på villkoret att gärningen riktar sig mot offret eller något annat objekt av den anledning att han eller hon hör till en viss etnisk, religiös eller motsvarande grupp eller utgör en sådan grupp? 2) Måste gärningen betraktas som ett hatbrott på den grund att den har begåtts utifrån ett hatmotiv som ska beaktas i fastställandet av straffet?

Sådana hatbrott i fråga om vilka brottsrekvisitet bygger på villkoret att gärningen riktar sig mot en viss grupp av människor (grupp 1) är t.ex. folkmord, brott mot mänskligheten, tortyr, hets mot folkgrupp och grov hets mot folkgrupp, diskriminering samt t.ex. diskriminering i arbetslivet och ockerliknande diskriminering i arbetslivet. Det bör noteras att den skärpningsgrund som gäller hatmotiv inte ska tillämpas på dessa brott, eftersom den hatrelaterade avsikten i de fallen redan har beaktats i brottsrekvisitet. Således ska man t.ex. vid utdömmande av straff för hets mot folkgrupp inte skärpa straffet med stöd av 6 kap. 5 § 1 mom. 4 punkten i strafflagen.

Misshandel på Stationsplatsen och skärpningsgrund (Helsingfors hovrätt, 26.1.2018 R 17/477)

Hösten 2016 begicks en misshandel på Stationsplatsen i Helsingfors när en aktivist från Finska Motståndsrörelsen sparkade en infödd finländare som genom att spotta på marken hade visat att han motsätter sig Motståndsrörelsens ideologi. Tingsrätten skärpte inte straffet på grund av hatmotiv. Däremot ansåg hovrätten i sitt avgörande att Nordiska Motståndsrörelsen redan före händelsen i fråga öppet hade fört fram den ovan nämnda gruppens national-socialistiska ideologi och värderingar.

Dom skärptes på grund av hatmotiv (Norra Karelen tingsrätt, 22.1.2018, R 17/1383)

Svaranden hade kommit in i köket till den irakiska målsägandens pizzeria och betett sig aggressivt, hotat målsäganden med en kniv, slängt föremål på golvet, utmanat målsäganden till slagsmål och beordrat denne och alla andra utlänningar att avlägsna sig från landet. Målsäganden hade försökt ta kniven ifrån svaranden, varpå kniven träffade målsägandens högra hand och orsakade en rispa i skinnet. Svaranden har erkänt att hen har begått sitt brott utifrån ett motiv som grundar sig på ras, hudfärg, härstamning, nationellt eller etniskt ursprung. När skärpningsgrunden tillämpas blir ett rättvist straff för svarandens gärning 6 månaders fängelse. Dessutom har svaranden begått sitt brott under provotid för villkorligt fängelse. Därför ska det straff som döms ut vara ovillkorligt. Domen har vunnit laga kraft.

Diskriminerings- och jämställdhetsnämnden betraktade uppvisande av hakkorsflagga som trakasseri som kränker människovärdet (siarienummer 393/2018)

Diskrimineringsombudsmannen bad diskriminerings- och jämställdhetsnämnden att avgöra huruvida svarandens förfarande var trakasseri då denna hade hängt en hakkorsflagga i fönstret i sin höghuslägenhet, samt att förbjuda svaranden att fortsätta eller upprepa förfarandet samt att förena beslutet med vite.

Diskriminerings- och jämställdhetsnämnden gav i december 2018 sitt beslut i ärendet och konstaterade att hakkorsflaggan allmänt förknippas med förföljelsen av judar och judehatet under andra världskriget. Nämnden ansåg att uppvisande av hakkorsflaggan i höghuslägenhetens fönster tillsammans med rasistisk skadegörelse och det rasistiska beteendet i hatbrev, på grund av hakkorsflaggans symboliska syfte är sådana sammanhängande rasistiska faktorer vilkas kausalitetssamband leder till att det objektivt finns vägande grund att anta att svaranden hade orsakat en hotfull och fientlig atmosfär i förhållande till målsäganden. Nämnden betraktade uppvisandet av flaggan som trakasseri och förbjöd svaranden att upprepa handlingen.

Strafflagen, 6 kap. 5 § Skärpningsgrunder

4) att brottet begås utifrån ett motiv som baseras på ras, hudfärg, härstamning, nationellt eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, sexuell läggning eller funktionsnedsättning eller utifrån ett annat motiv som är jämförbart med dessa

Trakasseri enligt diskrimineringslagen och jämställdhetslagen

Diskrimineringslagen förbjuder beteende som syftar till eller som leder till att en persons människovärde kränks. I lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män förbjuds sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön.

Diskrimineringslagen, 14 § Trakasserier

Ett beteende som syftar till eller som leder till att en persons människovärde kränks innebär trakas-

seri, om beteendet har samband med någon av de grunder som anges i 8 § 1 mom. och beteendet utifrån den grunden skapar en stämning som gör att personen förnedras eller förödmjukas eller som är hotfull, fientlig eller aggressiv gentemot honom eller henne.

En arbetsgivares förfarande ska betraktas som diskriminering, om arbetsgivaren efter att ha fått vetskap om att en arbetstagare i sitt arbete har blivit utsatt för trakasserier som avses i 1 mom. underlåter att vidta de åtgärder som står till buds för att undanröja trakasserierna.

Lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män, 7 § Sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön

Sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön samt befallningar eller instruktioner att diskriminera personer på grund av kön ska betraktas som diskriminering enligt denna lag.

Med sexuella trakasserier avses i denna lag någon form av icke önskvärt verbalt, ickeverbalt eller fysiskt beteende av sexuell natur vars syfte är eller som leder till en kränkning av en persons psykiska eller fysiska integritet, särskilt när detta sker genom att skapa en hotfull, fientlig, förnedrande, förödmjukande eller tryckande stämning.

Med trakasserier på grund av kön avses i denna lag någon form av icke önskvärt beteende som har samband med en persons könstillhörighet, könsidentitet eller könsuttryck och som inte är av sexuell natur, men vars syfte är eller som leder till en kränkning av en persons psykiska eller fysiska integritet och skapar en hotfull, fientlig, förnedrande, förödmjukande eller tryckande stämning.

Internationella fördrag och centrala avgöranden av Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna

Kriminaliseringar av hatbrott har nära samband med flera sådana grundläggande och mänskliga rättigheter vars centrala syfte är att skydda individen mot kränkningar som begås förutom av det allmänna även av andra individer. Detta samband framgår å ena sidan av de kriminaliseringskyldigheter som vissa konventioner om mänskliga rättigheter fastställer och å andra sidan av att de grundläggande och mänskliga rättigheterna begränsar användningen av kriminaliseringar på ett betydande sätt.

Exempelvis kriminalisering av diskriminering och sådan kriminalisering som i dag motsvarar hets mot folkgrupp togs i tiderna in i den finska strafflagen av den anledning att Finland hade anslutit sig till FN:s konvention om avskaffande av alla former av rasdiskriminering och FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter. Det nuvarande innehållet i kriminaliseringen av hets mot folkgrupp har i sin tur påverkats av europarätten. År 2011 ändrades bestämmelsen genom en lagändring så att den motsvarade Europeiska

unionens råds rambeslut om bekämpande av vissa former av och uttryck för rasism och främlingsfientlighet enligt strafflagstiftningen (2008/913/RIF) samt tilläggsprotokollet till Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet (ETS 189), som medlemsländerna i Europarådet upprättade den 28 januari 2003.

Utöver kriminaliseringsskyldigheter ställer konventionerna om mänskliga rättigheter ibland också krav på undersökningen av hatbrott, eftersom tryggheten av de rättigheter som skyddas i konventionerna förutsätter en tillräckligt effektiv brottsundersökning. Om ett påstått hatmotiv ignoreras eller en ändamålsenlig undersökning försummas i fråga om allvarliga brott kan detta således innebära en kränkning av den processuella skyldighet som i Europakonventionen ålagts staten i fråga (t.ex. Abu v. Bulgarien, no. 26827/08 och Skorjanec v. Kroatien, no. 25536/14).

I synnerhet yttrandefriheten har stor betydelse i bekämpningen av hatretorik, eftersom straff inte får dö-

mas ut för ett yttrande som skyddas av yttrandefriheten. För den som tillämpar lagen innebär detta att när man ska bedöma huruvida ett yttrande är straffbart måste man först fråga sig om yttrandet skyddas av yttrandefriheten. Vid tillämpningen av bestämmelsen om hets mot folkgrupp och andra kriminaliseringar av hatretorik gäller det alltså att beakta vad som föreskrivs om yttrandefriheten i konventionerna om mänskliga rättigheter och i grundlagen. Vid sidan av yttrandefriheten skyddas även religionsfriheten samt forskningens, konstens och den högsta undervisningens frihet från sina respektive utgångspunkter rätten att föra fram information och åsikter.

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen) har i sin rättspraxis ansett att yttrandefriheten gäller, med de reservationer som anges i artikel 10 i Europakonventionen, förutom sådana uppgifter och tankar som anses vara positiva, ofarliga eller oväsentliga även uppgifter och tankar som är kränkande, chockerande och oro- väckande.

Yttrandefriheten är dock inte obegränsad. Enligt artikel 10 stycke 2 i Europakonventionen är utövandet av yttrandefriheten även förknippat med skyldigheter och ansvar. Enligt detta stycke får rätten att sprida tankar och åsikter underkastas sådana inskränkningar och straffpåföljder som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga t.ex. med hänsyn till den allmänna säkerheten, till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för annans goda namn och rykte eller rättigheter. Europadomstolen har på motsvarande sätt påpekat att tolerans och jämställdhet mellan människor hör till hörnstenarna i en demokrati. Med andra ord kan det vara nödvändigt att i en demokrati ålägga påföljder eller vidta förebyggande åtgärder i sådana fall där någon genom ett yttrande uppviglar till hat som bygger på intolerans.

Den politiska yttrandefriheten har en särställning, eftersom den utgör grunden till det demokratiska samhället. Politiska tal eller diskussioner om

allmänt betydande frågor får inte begränsas utan tvingande skäl. Detta är av särskild betydelse vid tolkningen av bestämmelsen om hets mot folkgrupp och andra kriminaliseringar av hatretorik, eftersom åsikter som är eller uppfattas vara rasistiska eller på annat sätt främlingsfientliga ganska ofta på något sätt anknyter till en politisk diskussion. I detta sammanhang kan nämnas Europadomstolens avgörande *Féret v. Belgien*, som gällde yttranden från ordföranden för ett politiskt parti. Ordföranden hade spridit skrivelser som gav uppfattningen att alla invandrare är brottslingar. I skrivelserna påstods att dessa människor kommit till landet endast för att utnyttja de förmåner som landet erbjöd. Den nationella domstolen hade dömt ordföranden till straff för skrivelserna. Europadomstolen ansåg inte att yttrandefriheten hade kränkts i detta fall. Domstolen ansåg att skrivelserna hade väckt förakt och rentav hat mot invandra hos allmänheten och konstaterade att rasistisk diskriminering och främlingsfientlighet ska motar-

betas även i sådana fall där man inte direkt upp-
viglar till våld (*Féret v. Belgia* no. 15615/07).

Även pressens verksamhet hör till yttrandefrihetens kärnområde. Ett av Europadomstolens mest betydande avgöranden när det gäller yttrandefriheten, *Jersild v. Danmark*, handlade om en journalist som rapporterade om andra personers rasistiska eller främlingsfientliga handlingar. Jens Olaf Jersild, journalist vid det danska rundradio-bolaget, hade gjort ett aktualitetsprogram om en grupp ungdomar, som i intervjuerna förde fram grovt rasistiska och utlänningsfientliga åsikter. De nationella domstolarna dömd Jersild till böter för medhjälp till brott, vilket motsvarar bestämmelsen om hets mot folkgrupp i 11 kap. 10 § i strafflagen. Europadomstolen ansåg däremot att beslutet att döma en journalist som gör ett program om en rasistisk organisation till hets mot folkgrupp innebar en kränkning av den yttrandefrihet som avses i artikel 10 i Europakonventionen. Domstolen betonade att Jersilds syfte inte hade

varit rasistiskt, utan att han som journalist hade strävat efter att upplysa den breda allmänheten om en viss grupps utlänningsfientliga attityder. Utifrån fallet *Jersild* gäller det att skilja på spridning av straffbara yttranden och rätten att skriva och rapportera i medierna om t.ex. rasistiska grupper och deras verksamhet. Medierna måste kunna bedriva sådan informationsförmedling utan att deras representanter blir dömda för brott (*Jersild v. Danmark* no. 15890/89). Det bör konstateras att om syftet med en nyhetsrapportering emellertid är att främja spridningen av rasistiskt material, omfattas den inte av motsvarande skydd.

I vissa mål som gällt spridning av nationalsocialistiska åsikter och åsikter från andra extremistrelser har Europadomstolen också tillämpat artikel 17, som förbjuder missbruk av de rättigheter som tryggas i konventionen. Artikeln har i regel tillämpats i exceptionella och extrema situationer som ett sista sätt att visa var gränserna går för yttrandefriheten.

2. Utbredningen av hatbrott

Hatbrott som kommit till polisens kännedom

Förekomsten av hatbrott följs i Finland upp utifrån riksomfattande polisanmälningsuppgifter. Statistiken över hatbrott som kommit till polisens kännedom sträcker sig över 20 år bakåt i tiden. År 2009 utvidgades uppföljningen av rastistisk brottslighet till uppföljning av hatbrott. Polisyreshögskolan publicerar årligen i oktober-november en utredning över alla polisanmälningar som gjorts under föregående år. Den senaste rapporten gäller år 2018.

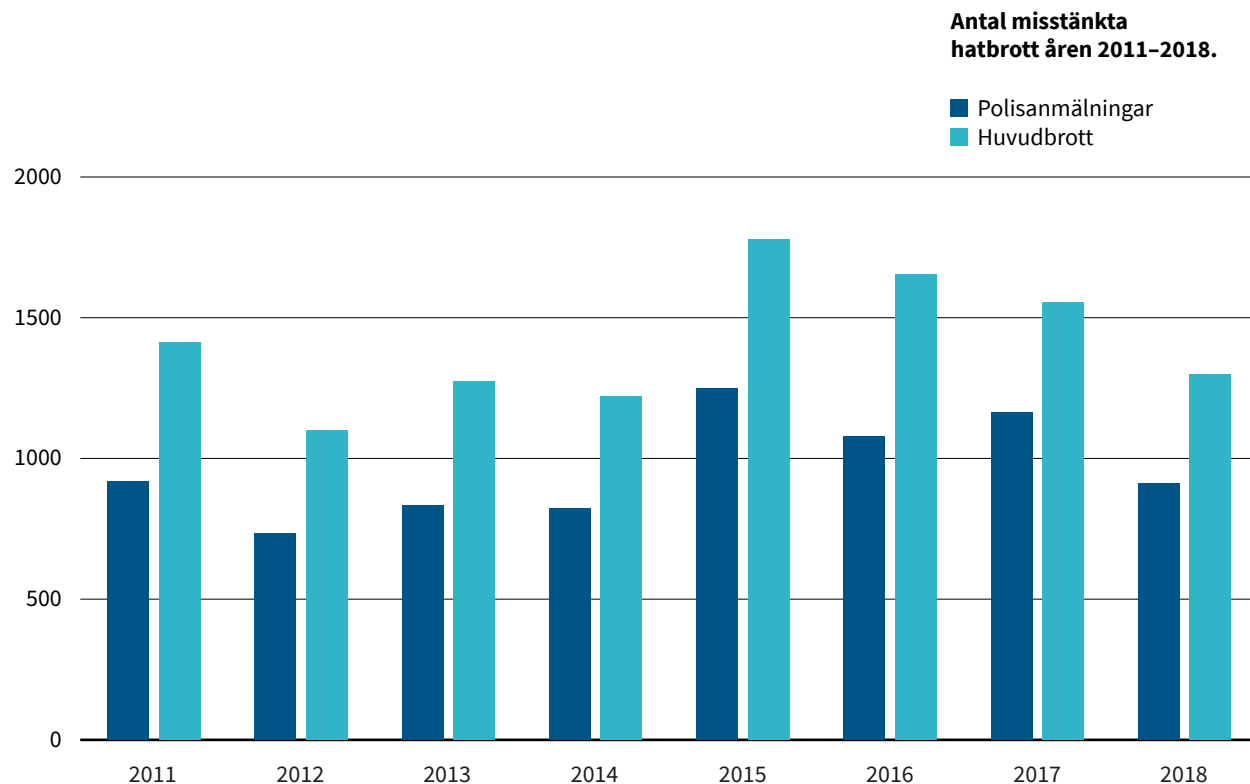
Polisens uppföljning bygger på polisanmälningar. En forskare på Polisyreshögskolan hämtar uppgifterna från polisanmälningarna på basis av vissa brottsbenämningar, sökord och kategoriseringar.

Antalet hatbrott som kommit till polisens kännedom har jämnats ut på långsiktig nivå efter 2015 års tillväxttopp. År 2018 gjordes sammanlagt 910 polisanmälningar om misstänkta hatbrott. I tabellen ser man tydligare antalet polisanmälningar och huvudbrott under olika år.

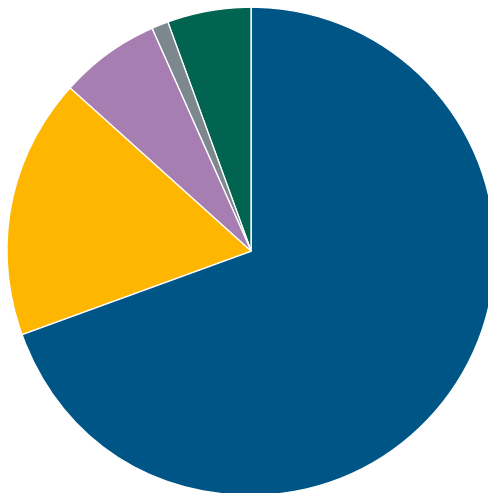
De olika hatmotivens andelar har hållits på ungefär samma nivå alltsedan 2008 års utredning. I majoriteten av fallen har motivet genomgående varit etnisk bakgrund. År 2018 hade 70 procent av polisanmälningarna en koppling till etnisk eller nationell bakgrund. Den näst största gruppen var polisanmälningar med koppling till religiös bakgrund. Figuren på följande sidan visar de olika hatbrottsmotivens andelar år 2018.

Enligt Polisyrkeshögskolans hatbrottsrapport var den vanligaste typen av brott år 2018 i likhet med tidigare år misshandelsbrott (37 %/486 polisanmälningar). Den näst vanligaste typen av brott var ärekränkningar. Antalet brott under benämningen hets mot folkgrupp minskade avsevärt från 2017

Olika hatbrottsmotivs andelar av alla polisanmälda misstänkta hatbrott år 2018 (n=910)

- Etnisk eller nationell bakgrund 69,7 %
- Religion eller övertygelse 17 %
- Sexuell läggning 6,7 %
- Könsidentitet eller könsuttryck 1,3 %
- Funktionsnedsättning 5,3 %

års siffror. År 2017 ökade antalet brottsmisstankar i fråga om hetsbrott avsevärt efter att polisen riktade resurser till att undersöka straffbar hatretorik. År 2017 fick polisen kännedom om 152 brott under benämningen hets mot folkgrupp. År 2018 minskade antalet till den tidigare nivån (34 polisanmälningar).

År 2018 använde polisen kategorin hatbrott i sammanlagt 237 polisanmälningar (26 %). Procentandelen för denna kategori minskade avsevärt från året innan, då den tillfälligt ökade till 39 procent. En orsak till ökningen var sannolikt att poliserna genomgick en utbildning om hatbrott, vilket bidrog till att poliserna kunnat identifiera hatbrott och framhåvt kategoriens betydelse i uppföljningen av fenomenet. Utbildningens betydelse verkar dock ha blivit kortvarig, eftersom användningen av kategorin minskat tillbaka till den tidigare nivån. Användningsgraden av kategorin anger inte direkt om polisen kan identifiera hatbrott, men den ger en fingervisning om hur det ligger till.

Åklagarnas och domstolarnas statistik över hatbrott

För åklagarnas och domstolarnas del publiceras ingen regelbunden statistik. I justitieförvaltningens system är det möjligt att söka fall som polisen har kategoriserat som hatbrott. Detta är dock bara en liten del av alla fall. Justitieministeriet har publicerat två promemorior med information om domstolsbehandlingen av fall som polisen kategoriserat som hatbrott och behandlingen av hetsbrott i tingsrätterna. I den ena promemorian refereras dessutom till tingsrätternas domar i hetsbrott år 2018 samt domar som skärpts på grund av hatmotiv. Dessa uppgifter ger vid handen att domar sällan skärps på grund av hatmotiv.

Antalet tingsrättsdomar som gäller hets mot folkgrupp har ökat under de senaste åren. År 2017 gavs 13 domar och år 2018 gavs 31 domar inom denna brottskategori. I nästan alla fall har domen varit fällande.

Hatretorik och trakasserier förblir ofta oanmälda

Offerundersökningar visar att många låter bli att göra en polisanmälan. Det innebär att de hatbrott som kommit till polisens kännedom endast representerar en del av alla hatbrott som förekommer. Av offerundersökningarna framgår att antalet upplevda hatbrott överstiger antalet hatbrott som kommit till polisens kännedom.

År 2016 gav uppföljningsgruppen för diskriminering ut rapporten ”Ofta får man fundera på hur man ska vara och vart man vågar gå”. Denna utredning om hatretorik och trakasserier samt deras verkningar på olika minoritetsgrupper visar att 20–30 procent av alla som blivit utsatta för hatretorik och trakasserier hade råkat ut för sådana situationer oftare än en gång i månaden.

Majoriteten hade inte anmält händelserna, eftersom de trodde att man ändå inte skulle göra något åt saken (65 %) eller att inget ändå skulle kunna göras åt saken (48 %). Den vanligaste enskilda aktören till vilken hatretorik anmäldes eller skulle kunna anmälas var polisen.

De platser där trakasserier eller hatretorik oftast förekommer är gator, parkeringsplatser, parker och andra allmänna platser. De näst vanligaste platserna där trakasserier eller hatretorik förekommer är internet, diskussionsspalter för allmänheten och Facebook. De tredje vanligaste händelseplatserna i detta avseende är caféer, restauranger och barer, och de fjärde vanligaste platserna är kollektivtrafikmedel.

Hatretorik och trakasserier har enligt rapporten mest påverkat trygghetskänslan i allmänhet (61 %) och den psykiska hälsan (52 %). I närmare en tredjedel av fallen har dessa brott även påverkat förtroendet gentemot myndigheterna. Mer än hälften av alla som deltagit i undersökningen

berättade att de brukar undvika vissa platser av rädsla för att bli utsatta för trakasseri eller hatretorik på grund av de tillhör en minoritetsgrupp.

Liknande observationer görs i rapporten ”Uhrien kokemuksia viharikoksista Suomessa vuosina 2014-2018”, som gavs ut i mars 2018. Enligt rapporten hade endast en liten andel av respondenter rapporterat till polisen om sina erfarenheter. Den största orsaken till att offret låter bli att göra en polisanmälan visade sig vara en skeptisk inställning till polisens verksamhet när det gäller hatbrott. Av många svar framgick också att respondenter blivit frustrerade och avtrubbade samt rädda och ångestfyllda.

Hälften av respondenter berättade att de hade upplevt verbala förlämpningar. Andra vanliga brottstyper var misshandel och diskriminering.

Av de hatmotiv som legat bakom brotten var det vanligaste hudfärg eller etnisk eller nationell bakgrund. Det näst vanligaste motivet var religion

eller övertygelse. Nästan lika många anmälningar inkom om brott som berott på offrets sexuella läggning.

Hatbrotten hade många olika effekter på offret, och i många fall var effekterna långvariga. Den offentliga diskussionen och de rådande attityderna inverkar på offrets återhämtning, men eventuellt också på offrets vilja att anmäla brottet.

Kvinnor drabbas oftare av sexuella trakasserier jämfört med män

Jämställdhetsbarometern 2017 visar att 38 procent av kvinnorna och 17 procent av männen i Finland har upplevt sexuella trakasserier under de två år som föregått enkäten. Kvinnorna hade upplevt alla former av sexuellt trakasseri oftare än männen. I de fall där en kvinna upplevt trakasseri är förövaren oftast en man, men när offret är en man kan förövaren vara antingen en kvinna eller

en man. De som tillhör en minoritet löper mer än dubbelt större risk för att bli offer för sexuella trakasserier och nästan fyra gånger större risk för upprepade upplevelser av sexuellt våld.

Enligt barometern löper kvinnor över 5 gånger större risk än män att drabbas av både sexuella trakasserier och hatretorik. I synnerhet kvinnor har löpt större risk för att bli utsatta för hatretorik om de tillhört en minoritet. Av dem som upplevt könsrelaterad hatretorik har 62 % även upplevt sexuellt trakasseri.

3. Identifiering och undersökning av hatbrott samt åtal

Det kan vara svårt för offret att diskutera om hatmotiv

De som blir utsatta för hatbrott inser inte nödvändigtvis att de har blivit offer för ett hatbrott, och de vet inte varför det kan vara viktigt att hatmotivet identifieras och lyfts fram i processen. Det kan vara svårt för offren att berätta att de misstänker att brottsmotivet beror på deras personliga egenskaper, och de vet inte nödvändigtvis att motivet kan vara relevant med tanke på straffpåföljden.

Olika offerundersökningar visar att tröskeln till att göra polisanmälan är ganska hög i fråga om hatbrott. Polisanmälan kan ha föregåtts av en lång period under vilken offret har övervägt sin förmå-

ga att berätta att han eller hon misstänker att det ligger ett hatmotiv bakom brottet.

Alla brottsoffer har rätt till allmänna stödtjänster för offer enligt offerdirektivet redan före den straffrättsliga processen, under den och även under en behövlig period efter processen. Tjänsterna tillhandahålls genom Brottsofferjourens (RIKU) verksamhet med stöd av den skyldighet att tillhandahålla offentliga tjänster som fastställts av justitieministeriet. Via RIKU får offret praktiska råd i frågor som gäller brottsprocessen och vid behov också en stödperson under rättegången. Närmare information om RIKU:s tjänster (inkl. kontaktbegäran): <https://www.riku.fi/sv/tjansterna/>

Indikatorer som hjälper att identifiera hatbrott

Förundersökningen har stor betydelse när det gäller att hitta ett eventuellt hatmotiv i ett tidigt skede. Det gynnar hela brottsprocessen att eventuella hatmotiv börjar utredas genast efter att polisanmälan gjorts. Genom att från första början beakta möjligheten att det kan ligga ett hatmotiv bakom brottet säkerställer man att t.ex. bevis på motivet samlas in, och dessutom går man igenom det eventuella hatmotivet även med vittnena. Detta arbete är synnerligen viktigt för en framgångsrik process, och det är också en förutsättning för att åklagaren ska få tillräckligt med information för att kunna väcka åtal.

För att en smidig process ska kunna garanteras är det viktigt att polisen och åklagaren har en gemensam uppfattning om hatbrott. Polisen är sedan början av 2019 skyldig att informera åklagaren om eventuella hatmotiv. Åklagaren bestämmer slutligen om den misstänkta personen ska åtalas för hatbrott och huruvida ytterligare bevis behövs om de hatelement som ligger bakom det misstänkta brottet.

I vissa fall står det klart att det finns skäl att misstänka att ett hatmotiv utgör åtminstone en del av motivet. Den misstänkta personen kan t.o.m. berätta att han eller hon har begått brottet på grund av hat mot en viss grupp av människor. Den misstänkta kan också använda uttryck eller symboler som tyder på ett hatmotiv. Hakkorset torde vara kändast bland alla tecken och symboler, men det finns också många andra symboler som kan tyda på ett hatmotiv. Det kan vara nödvändigt att konsultera experter som kan identifiera kopplingen mellan ett hatmotiv och olika tecken/symboler.

Även brottets råa karaktär kan tyda på ett hatmotiv, i synnerhet om annat motiv saknas.

Ett hjälpmedel vid identifieringen av hatbrott kan vara indikatorer. De erbjuder ett möjligt verktyg för bedömningen av sannolikheten för ett hatmotiv, men de ger inte ett slutligt svar. Svaret hittas genom en undersökning som görs med hjälp av indikatorerna. Indikatorer kan användas i alla skeden av brottsprocessen.

Följande indikatorer och relaterade frågor kan vara till hjälp vid identifieringen:

- **offrets eller vittnets uppfattning om motivet:** misstänker offret eller vittnet att motivet till brottet varit hat mot en viss grupp eller mot personens skyddade egenskaper?
- **faktorer som gäller offret:** hör offret till en minoritetsgrupp? Är offret en aktiv förespråkare av minoriteternas rättigheter?

- **skillnaden mellan den misstänkta och offrets bakgrund:** hör den misstänkta och offret till olika religiösa eller etniska grupper, eller skiljer de sig från varandra i fråga om sin sexuella läggning? Kan detta ha någon inverkan? Har grupperna tidigare förhållit sig fientligt till varandra?
- **den misstänkta beteende och yttranden:** har den misstänkta gett kommentarer/publicerat skrivelser/gjort gester som tyder på ett hatmotiv? Fanns det teckningar, symboler, graffiti eller skrivelser på brottsplatsen?
- **faktorer som gäller den misstänkta:** verkar den misstänkta aktivt inom en ”hatgrupp”? Har han eller hon tidigare gjort sig skyldig till motsvarande gärningar eller har det funnits en misstanke om detta?

- **organiserade hatgrupper:** finns det bevis på att en sådan grupp verkar aktivt i området? Uppförde sig den misstänkta på ett sätt som kan förenas med hatgrupper (t.ex. nazisthälsning)? Hade den misstänkta tatueringar eller tecken på sina kläder som är kännetecknande för hatgrupper? Inträffade gärningen under en hatgrupps sammankomst eller demonstration eller strax efter en sådan? Hotade hatgruppen offentligt någon grupp?
- **förekomsten av brott eller hatgärningar i området:** har motsvarande gärningar begåtts tidigare i området? Riktas sig gärningarna till en viss grupp? Har någon tidigare händelse triggat hämndåtgärder? Har offret eller den gemenskap som offret tillhör nyligen fått hotfulla meddelanden?
- **platsen och tidpunkten för brottet:** inträffade gärningen på en dag som har en särskild betydelse (t.ex. en religiös helgdag, nationaldagen, pride, internationella minnesdagen

för transpersoner, romernas nationaldag?) Har hatgärningar begåtts tidigare på samma plats? Var offret nära en plats som anknyter till en viss grupps verksamhet (t.ex. en moské, flyktingförläggning)? Inträffade det misstänkta brottet efter att en förändring skett i fråga om en viss minoritets närvaro i området (t.ex. en ny flyktingförläggning i området, en regnbågsfamilj flyttat till området)?

- **objektet är en byggnad:** Om gärningen riktats mot en byggnad, är den en lokal som används för utövande av en religion (t.ex. en synagoga, kyrka, moské), ett kulturcenter, ett historiskt monument eller en historisk byggnad eller är det fråga om t.ex. någon etnisk grupps klubblokal eller ett kontor för en organisation som försvarar de sexuella minoriteternas och könsminoriteternas rättigheter?
- **våldets art:** var det misstänkta brottet förknippat med exceptionellt allvarligt våld eller smädande behandling? Var våldet oprovoce-

rat? Ingick det i våldsdådet att märka offret med rasistiska symboler? Om det var fråga om en fastighet, skadades den med smädande symboler eller t.ex. avföring?

- **avsaknad av annat motiv**

Riksåklagarens åtalsmonopol i hatretorikbrott

Enligt 24 § 1 mom. i lagen om yttrandefrihet beslutar riksåklagaren om åtal ska väckas för ett brott som grundar sig på innehållet i ett publicerat meddelande och som hör under allmänt åtal samt för chefredaktörsförseelse i anslutning till ett sådant brott. Straffrättslig reglering av kommunikation handlar alltid om att begränsa yttrandefriheten, och avvägningen mellan yttrandefriheten och ett allmänt intresse som skyddas genom ett brott ska leda till ett godtagbart resultat. Syftet med att i lagstiftningen ge högsta åklagarmyndigheten

Åklagaren kan kräva skärpning i alla skeden av processen (Helsingfors tingsrätt, 11.2.2019, R 18/4891)

Målsäganden och vittnet har berättat att svaranden öppet har betett sig aggressivt inom boendegemenskapen i synnerhet mot de utländska familjerna i huset. Svaranden hade ropat rasistiska kommentarer åt dem, bl.a. uppmanat dem att återvända till sitt eget land och dragit åtminstone en somalisk kvinna i sjalen. Även om svaranden hade trakasserat också andra än bara boende med invandrabakgrund, hade trakasserier huvudsakligen byggts på ett rasistiskt motiv. De tankar som svaranden har avslöjat i rättegången beträffande sin inställning till personer som inte är födda i Finland har stärkt slutsatsen att svarandens beteende har berott också på rasistiska attityder.

Målsäganden och dennas biträden yrkade på ett straff som bygger på rasistiskt motiv. Åklagaren har efter att ha mottagit bevis-

materialet omfattat yrkandet på att tillämpa en rasismbaserad skärpningsgrund och ansett att det varit fråga om ett tydligt och uppenbart hatbrott.

Enligt tingsrätten fanns det ingen beaktansvärd tvekan om att motivet till de brott som nu läggs till last huvudsakligen bygger på målsägandens etniska ursprung, hudfärg, religion och övertygelse. Skärpningsgrunden enligt 6 kap. 5 § 4 punkten i strafflagen kan tillämpas också i sådana fall där brotten har byggts även på andra motiv än rasistiska motiv. Tingsrätten har vid dimensioneringen av straffet beaktat som skärpningsgrund det faktum att brottsmotivet har varit förknippat med offrens etniska ursprung, hudfärg, religion och annorlunda övertygelse, även om det är sannolikt att det funnits även andra motiv, såsom tidigare tvister.

uteslutande åtalsprövningsrätt i fråga om dessa brott är att säkerställa att de nämnda aspekterna beaktas som sig bör i åtalsprövningen och att ingens demokratiska rättigheter begränsas grundlöst. Avsikten är också att åtalsmonopolet ska trygga en enhetlig åtalspraxis i mål som gäller yttrandefriheten (RP 54/2002 rd 93).

En förteckning över typiska brott som faller inom riksåklagarens åtalsmonopol finns i en allmän anvisning som riksåklagaren gett (RÅ:2017:2, Dnr 6/31/11). Av dessa utgör hets mot folkgrupp och brott mot trosfrid tydliga hatretorikbrott. I vissa målsägandebrott, när målsäganden inte yrkar på straff och ett yttrande har publicerats i massmedia, har riksåklagaren ensamrätt att överväga huruvida ett synnerligen viktigt allmänt intresse kräver att åtal väcks (SL 24 kap. 12 § 2 mom.). Exempel på sådana brott är ärekränkingsbrott.

I ovan nämnda yttrandefrihetsbrott har riksåklagaren ensamrätt att överväga om åtal ska väckas eller inte. För det förundersökningssamarbete

som utförs i förundersökningsskedet ansvarar för riksåklagarens räkning en åklagare för vilken ett uppföljningsförordnande utfärdas för detta ändamål (RÅ:s anvisning 19.5.2017, Dnr 019/03/17). Utöver förundersökningssamarbetet bereder den åklagare som fått uppföljningsförordnandet ärendet, som slutligen avgörs av riksåklagaren. Åklagaren har emellertid inte rätt att fatta beslut som hör till riksåklagarens uteslutande åtalsprövningsrätt, t.ex. beslut om användning av tvångsmedel. Riksåklagaren beslutar på föredragning om väckande av åtal, åtalseftergift eller förundersökning begränsning. Föredragande vid riksåklagarens byrå är statsåklagarna och andra åklagare som förordnats för uppgiften. Om riksåklagaren beslutar att åtal ska väckas förordnar riksåklagaren också att en åklagare ska utföra åtalet i enlighet med den stämningensansökan som ingår i förordnandet.

Med anledning av riksåklagarens uteslutande åtalsprövningsrätt har den åklagare som förordnats att utföra åtalet inte befogenhet att ändra åtalet genom att åberopa nya omständigheter

eller begränsa åtalet genom att avstå från att åberopa någon omständighet (5 kap. 17 § 2 mom.). Åklagaren har inte heller befogenhet att utifrån behovsprövning lägga ned ett åtal (1 kap. 12 § i lagen om rättegång i brottmål) eller att avstå från att väcka åtal om det visar sig att inga sannolika skäl längre finns till stöd för skulden (otillräckliga bevis) eller om åtalsrätten preskriberats. Om det efter att åtalet väckts visar sig att någon av de ovan nämnda åtgärderna eller någon annan åtgärd som hör till riksåklagarens åtalsprövningsrätt behöver vidtas, ska åklagaren meddela detta till riksåklagaren, som beslutar om ärendet.

Riksåklagaren har också gett en allmän anvisning om åklagarnas underrättelseskyldighet (RÅ: 2017:2 punkt 4 och RÅ: 2014:1 punkt 6). När ett ärende som hör till riksåklagarens uteslutande åtalsprövningsrätt, eller en i 5 kap. 1 § i förundersökningslagen avsedd förhandsanmälan om ett sådant ärende, inkommer till en distriktsåklagare ska riksåklagaren omedelbart underrättas om detta.

Åtalseftergift och förundersökning begränsning i hatretorikbrott

Problemen vid tolkning av en straffbestämmelse gäller ofta den nedre gränsen för straffbarhet. En central fråga är då hur allvarliga de kränkande yttrandena ska vara för att de ska vara straffbara. När man överväger åtalseftergift eller förundersökning begränsning på den grund att inget brott kan påvisas (1 kap. 6 § och 6 a § i lagen om rättegång i brottmål) eller att brottet måste anses vara ringa (1 kap. 7 § 1 punkten i lagen om rättegång i brottmål), kan följande omständigheter beaktas.

Gärningar som är allvarligare än ringa är straffbara. Vilket som helst fall där en folkgrupp hånas, kallas vid öknamn, ringaktas, görs till åtlöje eller motsvarande överstiger tröskeln för straffbarhet. Samtidigt ska det noteras att ett uttrycksätt där man strävar efter att vara vitsig kan få yttrandena

att framstå som ännu mer förnedrande. Ett yttrande förutsätts emellertid vara allvarligt till en viss grad för att det ska kunna betraktas som förtalande eller smädande på det sätt som avses i straffbestämmelsen (Nuutila och Nuotio 2009, s. 268). Denna tolkning stöds av HD:s avgörande 2012:58. I det målet konstaterade högsta domstolen att de förtalande och smädande yttrandena i fråga hade bidragit till att väcka intolerans, förakt eller rentav hat. Bestämmelsen om hets mot folkgrupp har inte skrivits som ett faredelikt, men utifrån högsta domstolens avgörande kan man kräva en viss verkningsfullhet av yttrandena (Illman 2012, s. 215).

En annan relevant faktor är tekstens allmänna ton och saklighet som helhet. Är det eventuellt endast fråga om enskilda yttranden i en i övrigt saklig text? Därtill ska även sedvanliga faktorer som minskar skulden beaktas, såsom graden av uppsåt. Relativt ofarliga hånande och irriterande åsiktsyttringar som beror på tillfällig tanklöshet

kräver inga åtgärder i ett demokratiskt samhälle. Det att personen på eget initiativ raderar ett sådant meddelande kan betraktas som ett tecken på tanklöshet. Vidare ska det noteras att yttrandefrihet alltid är förknippat med en viss typ av provokation och överdrift. Hot om eller uppvigling till våld kan dock inte betraktas som lindriga yttringar. I gränsfall, där yttrandet i sig är förtalande eller smädande men varken särskilt allvarligt eller skadligt, ska frågan om grund för åtalseftergift eller förundersökningsbegränsning lösas så att alla omständigheter som inverkar på fallet beaktas. Det är inte möjligt att ge en allmängiltig tolkningsanvisning.

Texter som kan beskrivas med termen dold kommunikation är problematiska för den som ska tillämpa lagen: textens allmänna ton är saklig och yttrandena insinuerande. Motsvarande yttranden i en text som skrivits av en oskicklig skribent skulle kunna överskrida gränsen till straffbarhet. Gränsen överskrids dock inte, eftersom ett yttrande

inte kan tolkas enligt vad skribenten verkligen tänker, utan det måste tolkas enligt sin yttre form och enligt vad som objektivt kan utläsas ur texten utan någon mer djupgående tolkning. Den princip som säger att man ska förhålla sig reserverad till begränsningar av yttrandefriheten rentav kräver detta.

Hörande av diskrimineringsombudsmannen

Hatbrott och hatretorik kan i vissa fall också tolkas som direkt diskriminering eller trakasseri som förbjuds enligt diskrimineringslagen. Diskrimineringslagen övervakas av diskrimineringsombudsmannen och när det gäller arbetslivet även av regionförvaltningsverkens ansvarsområden för arbetslivet.

Diskrimineringsombudsmannen ska i ett domstolsmål eller domstolsärende som gäller tillämp-

ning av diskrimineringslagen ges tillfälle att bli hörd i enlighet med 27 § i diskrimineringslagen. Vidare ska åklagaren innan åtal väcks för ett diskrimineringsbrott enligt 11 kap. 11 § i strafflagen ge diskrimineringsombudsmannen tillfälle att bli hörd.

Enligt förarbetena har lagstiftarens syfte varit att diskrimineringsombudsmannen, som har special-sakkunskap om de olika sätt på vilka diskriminering kommer till uttryck, genom sina bedömningar har möjlighet att påverka hur den straffrättsliga bedömningen av diskrimineringsförbudet utvecklas inom rättspraxisen.

Det är motiverat att beakta ombudsmannens synpunkter också i ljuset av högsta domstolens prejudikat om diskriminering i arbetslivet, HD:2015:41. Högsta domstolen konstaterar i sitt beslut att även om strafflagen i regel tillämpas självständigt och oberoende av den övriga lagstiftningen kan man i tolkningen av strafflagens bestämmelser med

angivna begränsningar ta stöd av hur liknande situationer har reglerats annanstans i lag.

Den straffrättsliga bedömningen av gärningar som kränker jämlikheten hör i första hand till förundersökningsmyndigheten och åklagarna och i sista hand till de oberoende domstolarna. Diskrimineringsombudsmannen tar inte ställning till huruvida den misstänkte har gjort sig skyldig till ett brott.

Diskrimineringsombudsmannens utlåtanden anknyter ofta till tolkningen av diskrimineringslagen. Ombudsmannen har också utövat sin rätt att ge ett utlåtande i rättsfall där man utöver det enskilda fallet har strävat efter att främja jämlikheten i mer omfattande skala. Diskrimineringsombudsmannen har i sina utlåtanden till domstolar och åklagare också fäst vikt vid gottgörelse enligt diskrimineringslagen. Det finns tills vidare endast lite rättspraxis som berör den gällande diskrimineringslagen, som trädde i kraft 2015.

År 2018 gav ombudsmannen sammanlagt 24 utlåtanden till åklagare och domstolar med stöd av 27 § i diskrimineringslagen. Av dessa gavs hälften, dvs. 12 utlåtanden, till åklagare, 3 till tingsrätter, 5 till förvaltningsdomstolar och 4 till högsta förvaltningsdomstolen.

Diskrimineringslagen, 27 § Hörande av diskrimineringsombudsmannen

Domstolen ska i ett mål eller ärende som den behandlar och som gäller tillämpning av denna lag ge diskrimineringsombudsmannen tillfälle att bli hörd, till den del saken hör till ombudsmannens behörighet. Innan åtal väcks för brott som avses i 11 kap. 11 § i strafflagen ska åklagaren ge ombudsmannen tillfälle att bli hörd.

4. Nyttigt material

Internationella fördrag, rekommendationer och rättspraxis

EU:s rambeslut om bekämpande av rasism
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008F0913&from=SV>

Tilläggsprotokollet till Europarådets konvention om IT-relaterad brottslighet
<https://www.edilex.fi/he/20100317#OT32>

Europeiska kommissionens uppförandekod för bekämpande av olaglig hatretorik online (code of conduct) https://ec.europa.eu/news-room/just/item-detail.cfm?item_id=54300

Europeiska kommissionens meddelande om bekämpande av olagligt innehåll online samt kommissionens rekommendation om åtgärder för att effektivt bekämpa olagligt innehåll online
https://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-1169_sv.htm

Europadomstolens sammandrag av fall som gäller hatretorik

https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf

Anvisningar och broschyrer

VKS:2017:2 Menettely sananvapausrikosasioissa
<https://www.valtakunnansyyttajanvirasto.fi/fi/index/julkaisutjaohjeet/valtakunnansyyttajanyleisetohjeet/syyteharkinta/menettelysanavapausrikosasioissa.html>

Sananvapausasioiden käsittely VKSV:ssä, anvisning, 19.5.2017, Dnr 019/03/17

VKSV: Kiihottamisrikokset haastehakemuksen laadinta

Information om brottsoffers rättigheter (broschyr) Broschyren kan skrivas ut i olika språkversioner på webbplatsen oikeus.fi: <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/tietoarikoksenuhrinoikeuksista.html>

Rapporter och guider från Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter

Hate crime recording and data collection practice across the EU (2018) <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/hate-crime-recording>

EU-MIDIS II, Second European Union Minorities and Discrimination Survey, Main results (2017) <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/eumidis-ii-main-results>

Being Black in the EU (2018)
<https://fra.europa.eu/en/publication/2018/eumidis-ii-being-black>

Preventing unlawful profiling today and in the future: a guide (2018) <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/prevent-unlawful-profiling>

Utredningar, undersökningar och rapporter

Aaltonen, Milla (2018) Viharikosraportoinnin nykytilanne ja seurannan haasteita, oikeusministeriö.

Aaltonen, Milla (2019) Viharikokset käräjäoikeuksissa 2018, oikeusministeriö.

Hyttinen och Tapani (2018) Rikoksen ja rangaistuksen äärellä. Oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki.

Illman, Mika (2012) Uudistunut säännös kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Oikeus 2012.

Inka Nokso-Koivisto (2019) Uhrien kokemuksia viharikoksista Suomessa vuosina 2014–2018, USKOT-foorumi, <https://www.riku.fi/binary/file/-/id/79/fid/2140/>

Mäkinen, Kari (2019) Ord är handlingar. Åtgärder mot hatretorik och nätmobbing effektiviserar, inrikesministeriets publikationer 2019:23, <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161672>

Neuvonen, Riku (red.) (2015) Vihapuhe Suomessa. Edita.

Nuutila, Ari-Matti och Nuotio, Kimmo (2009) So-tarikokset ja rikokset ihmisyyttä vastaan. I verket Lappi-Seppälä Tapio m.fl. (red.) Rikosoikeus. Kolmas uudistettu painos.

Justitieministeriet (2018) Trakasserier är diskriminering, Policy Brief 1/2018, justitieministeriet, <https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/11141214/Trakasserier+%C3%A4r+diskriminering/364c-2fb7-e1d5-4cee-e0ca-2d5a02105e6c/Trakasserier+%C3%A4r+diskriminering.pdf>

Owal Group (2016) ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä” (Ofta får man fundera på hur man ska vara och vart man vågar gå) Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin, j ustitieministeriets publikationer 7/2016, <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/76633>

Rauta, Jenita 2018. Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2017. Polisyreshögskolans rapporter 131. <https://www.theseus.fi/handle/10024/154780>

Denna publikation har sammanställts inom ramen för projektet Against Hate, som samordnas av justitieministeriet (1.12.2017–30.11.2019). De som producerat informationen ansvarar för publikationens innehåll, och textinnehållet representerar inte nödvändigtvis justitieministeriets uppfattning. Projektet Against Hate har fått finansiering från Europeiska unionens program för rättigheter, jämlikhet och medborgarskap (2014–2020). Skribenterna ansvarar helt och hållet för publikationens innehåll, och de representerar inte nödvändigtvis Europeiska kommissionens uppfattningar.

